

УДК 001.4:811.161.2

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*Кравченко Т.П., кандидат філологічних наук, доцент
Миколаївський національний аграрний університет*

У навколишньому світі предметів, явищ, процесів і властивостей значно більше, ніж слів на їхнє позначення у певній функціональній мові. Саме тому «збагачення лексичної системи відбувається не тільки новими одиницями, а й новими значеннями, коли слово в актах вторинної номінації отримує новий денотативно-сигніфікативний зміст, закріплений за його структурою» [4, 201]. Відбувається повторне використання номінативних одиниць, значення яких зазнає переосмислення, оскільки нові поняття, що з'являються на певному етапі розвитку, потребують номінації. Причинами семантичного розвитку слів, – на думку О.А. Стишова, – є “логічні й психологічні чинники (особливості асоціативного мислення, своєрідність ментальності кожного етносу, вплив індивідуально авторського світосприймання, мислення й мовотворчості на загальнонародну мову та ін.), а також фактори соціально-історичного характеру (зростання актуальності, суспільної вартості певних реалій і понять в окремі періоди розвитку соціуму й відповідне виявлення цієї актуалізації в тематичних групах лексики тощо)” [8, 13]. У цьому мовному явищі, на його думку, перетинаються фактори екстралінгвальної (технічний прогрес породжує нові поняття) і внутрішньомовної дійсності (потреби в номінативних ресурсах забезпечують використані у функції термінів слова загального вжитку). До інших причин, що зумовлюють поширення цього семантичного явища в термінології, він відносить також: а) “тісний взаємозв’язок та постійний взаємообмін” між загальнонародним лексиконом і словником науки; б) “прагнення до мовної економії”, що є винятково важливим у науковому стилі [8, 13-14].

Термінологізуватися можуть не тільки питомі українські, але й запозичені слова. Таким є слово “*грунт*”, запозичене українською мовою з німецької через посередництво польської мови. Його основне значення – “земельний наділ”, два інших значення – “садиба” та “верхній шар земної

кори” – були другорядними, похідними [11, 79]. Нині в сучасній українській мові лексема “*грунт*” зі своїм значенням “верхній шар земної кори, придатний для життя рослин або верхній шар землі щодо його складу” [7, Т.ІІ, 181; 1, 205] виступає синонімом до слова “земля”. Як бачимо, на перший план висунулося неосновне значення, а основне подають із приміткою “застаріле”. Термін “*грунт*” у термінології економіки АПК набуває чіткого визначення: “самостійне природно-історичне біоорганомінеральне тіло, яке виникло на поверхні земної кори внаслідок тривалої взаємодії біотичних, абіотичних і антропогенних чинників; має специфічні генетико-морфологічні ознаки та властивості” [2, 428]. Характерно, що слова, взяті із загальної мови і пристосовані для найменування спеціальних понять, могли використовуватися в декількох галузях, у різних сферах. Це були здебільшого багатозначні за своєю семантикою слова, що в спеціальних галузях використовувалися для вираження одного із властивих їм значень, яке виокремлювалося контекстуально. До того ж вони не втрачали зв’язку із народною мовою, залишалися її надбанням, що можна простежити на прикладі слів “земля” і “*грунт*”, які входять до різних термінологій, зокрема юридичної, геологічної та біологічної.

Семантичною інновацією в термінології економіки АПК є лексема “*пай*”, що давно була перейнята українською мовою з турецької, у якій означала частину, жереб. У загальнолітературному вжитку має такі тлумачення: “частка, яка вноситься в капітал якого-небудь товариства (кооперативного, акціонерного і т. ін.) кожним його членом або дістається кожному у разі його розподілу”, “частка, яку вносить у що-небудь спільне окремий учасник або яка припадає на кого-небудь” і “життєві умови, обставини, у які потрапляє хто-небудь: чиясь частка” [7, Т.VІ, 16]. Термінологізація та актуалізація першого значення відбулася внаслідок зміни форм власності на селі, розподілу майна та земель колгоспів. Оскільки ці соціально-економічні зрушення тільки тепер переживає український агропромисловий комплекс, то немає чіткого дефінування аналізованого поняття, напр.: *Пай* – це своєрідна форма акції, що засвідчує внесення кожним членом трудового колективу не коштів, а вкладу у формі майна, створеного спільною працею в господарстві [4, с. 192]. Навряд чи це визначення можна вважати таким, що охоплює всі нюанси термінованого поняття. Термін “*пай*” передає родові поняття в терміносполуках “*умовний пай*”, “*земельний пай*”, “*майновий пай*”.

Термінологізація більшості загальноновживаних запозичених лексем відбулася недавно, що зумовлено необхідністю номінування тих активних зрушень, які сталися в останнє десятиліття в економіці АПК. Зазнавши певних семантичних трансформацій, ці слова перейшли з розряду загальноновживаної до термінологічної лексики. Чимало з них стало агроекономічними термінами, поєднавшись із залежним компонентом, який звузив їхнє значення, що сприяло розмежуванню значень терміна і

вихідного слова. Передислокація запозиченого слова із загального вжитку до термінології економіки АПК супроводжується подальшим розвитком його семантики, як-от: *легалізація* “надання законної сили; узаконення” [1, 482] → *легалізація земельного кадастру* «дотримання державою і самоврядними структурами на мікро- та макрорівнях принципових положень і вимог земельного кадастру під час регулювання земельних відносин» [10, 132]; *консервація* 1) спеціальне оброблення чого-небудь, а також заходи, спрямовані на захист предметів або машин від руйнації; 2) тимчасове припинення якого-небудь процесу, діяльності тощо [6, 548] → *консервація землі* “тимчасове припинення використання земельних ресурсів для захисту їх від руйнації”; *паспортизація* 2) складання паспортів на що-небудь [7, Т. VI, 89; 1, 709] → *паспортизація земель* “створення документів, у яких визначено показники якісного стану ґрунтів” [10, 124]; *моніторинг* “безперервне стеження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату” [1, 538] → *моніторинг земель* “системне спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів” [1, 494].

Термінологізація більшості загальнонавживаних запозичених лексем відбулася нещодавно, що зумовлено потребою номінувати ті активні зрушення, які сталися в останнє десятиліття в економіці АПК. Зрушення в семантиці цих слів, як і питомих українських, відбуваються не тільки внаслідок першої їхньої термінологізації, а й у процесі реактуалізації слів на позначення понять економіки АПК, що перестали функціонувати через об’єктивні причини, а недавно їх знову повернено до активного вжитку. Термінологізація загальнонавживаних слів спричиняє іншу лексичну сполучуваність їх, що виявляється в наявності уточнювального слова, вираженого іменником у родовому відмінку або прикметником, і в такий спосіб породжує нові терміносполуки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
2. Земельний кодекс України : Коментар. – Харків : Одиссей, 2002. – 600 с.
3. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства : підручник. – К. : Вища школа, 1994. – 415 с.
4. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
5. Словник іншомовних слів / Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.
6. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
7. Словник української мови: У 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т. I–XI.
8. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7–21.
9. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації). – К. : КНЛУ, 2003. – 388 с.

10. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу. – К. : КНЕУ, 2001. – 340 с.
11. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI–початку XVII ст. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 164 с.